

Komunikační příprava v učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Tomáš Svatoš

Potřeba změn má v tomto oboru několik důvodů. Příprava na kontakt se „specifickou“ věkovou skupinou dětí mladšího školního věku již dříve dovozovala načrtnout komplementární vztah mezi „znalostní“ a „výchovnou“ složkou přípravy. Učitelství pro 1. stupeň ZŠ také tolik nehrozil scientismus jedno–dvouoborové přípravy a v neposlední řadě tato příprava již dříve znala a užívala méně obvyklé metody a postupy (připomeňme např. komunikační směry přípravy či výchovu dramatem). Konečně — v učitelstvu tohoto oboru již dříve probíhaly víceméně hlasité diskuse o jeho efektivitě a proměnách, často prováděné individuálním entuziasmem a pokusnictvím.

Viditelný pohyb a směr změn v oboru umožňuje pojmenovat dlouhodobější trendy a schematicky je vyjádřit (je patrné z tab. 1).

Tab. 1: Posuny v (praktické) učitelské přípravě

klíčový pojem	posun od...	směrem k...
<i>pojetí studia učitelství</i>	finality oborové přípravy separace vzdělání a výchovy akademismu	průběhu učitelství oboru integritě pedagogic- kého působení autenticitě
<i>pojetí studenta</i>	„přihlížení přípravě“ trendů ve skupině nadosobního smyslu přípravy	zodpovědnosti a spoluúčasti trendům jednotlivce objevování „pro sebe“
<i>pojetí praktické přípravy</i>	izolované přípravy jednotlivých disciplín informativní přípravy globálních pohledů na vyučování	systematické přípravy kooperace disciplín postojově názorové pedagogickým situacím
<i>metody praktické přípravy</i>	normativního profilu observace vzoru hodnocení	dovednost. standardu vlastní činnosti kreativitě reflexi a sebereflexi

V pojetí studia učitelství je zřetelný posun *od finality* (absolventský profil, učitelská způsobilost...) *k učitelské přípravě jako postupu* (s představou strukturovaného celku s dílčími etapami učitelské profesionalizace). Není to

úkaz zpochybňující finalitu jako takovou, spíše jde o poznání variantnosti cest k ní vedoucích.

Ukazuje se také, že tradičně vytýkaný „nevztah“ mezi teorií a praxí (resp.převaha teoretické přípravy nad praktickou) koneckonců vadil méně než *převládající akademismus*. Proto současné modely přípravy oboru mimo jiné charakterizuje snaha po autentické přípravě, resp. přípravě na autentické pedagogické působení v „živé“ škole.

Významněji se mění také pojetí studenta. Zatímco předchozí pozici výstižně charakterizoval pojem „posluchač“, současná učitelská příprava zdůrazňuje jeho osobní podíl a spoluúčast na jeho profesionalizaci. Nemůžeme také přehlédnout snahu po diferencované přípravě, vycházející z individuálních předpokladů jednotlivých studentů. Konečně k posunu dochází při ujasňování samotného „smyslu“ učitelské přípravy: tradičně se zmiňuje sociální význam učitelství, stále více se však zdůrazňuje duševní obohacování jedince jako „objevování sebe a pro sebe“.

Vzniká i příležitost převést ideové záměry „po svém“ jako systémové změny do stávajících učebních programů. Jako příklad rámcově popíšeme způsob *současné praktické přípravy budoucích učitelů* 1.stupně ZŠ se zvýrazněnou komunikační přípravou. Detailněji se budeme věnovat poznatkům z výuky předmětu „sociální a pedagogické komunikace“ začínajících studentů oboru. (*Jde o popis zkušeností z pracoviště autora příspěvku*).

Praktická učitelská příprava

se zvýrazněným komunikačním zřetelem

Východiska a záměry

Nabývání praktické způsobilosti k učitelství je *postupný děj*. Není nelineární a má stavy komprese a naopak zvolnění. Důvodem nerovnoměrnosti jsou také interindividuální studentské rozdíly a osobní prožívání. (Protiklad k tradiční především frontální přípravě).

Má své *dílčí etapy*, se zřetelnými dílčími záměry, vstupními znaky a výstupními očekáváním (zpravidla jako dovednostně činnostní standard), má metody a postupy jak očekávanou dílčí kvalitu nabývat, rozvíjet, reflektovat).

Rozvíjí jednotlivce, za jeho spoluúčasti, podle jeho individuálních potřeb, dosavadních kvalit, míry osobního zájmu a budoucích možností. Od stavu, kdy začínající student chápe a akceptuje, co se s ním děje, až po zvnitřněnou potřebu sebevzdělávání a sebekultivace).

Komunikační příprava je zprostředkujícím článkem v učitelské přípravě. Má interdisciplinární povahu, gradující průběh a poslání. Je cestou od studenta — podněcovaného komunikanta ke komunikátoru s autonomním komunikačním projevem.

Tab. 2: Etapy nabývání praktické učitelské způsobilosti

motivační sociálně komunikativní orientace ve výchovně vzdělávací skutečnosti mikroyučování (<i>týmová a asistentská praxe</i>) soustředěného pedagogického působení (<i>etapa regulační a seberegulační</i>) integrovaného pedagogického působení

Komunikační příprava prolíná každou z uváděných etap učitelské přípravy, nicméně je intenzivní a zásadní v disciplíně „*sociální a pedagogická komunikace*“.

Sociálně komunikativní příprava

Sociální a pedagogická komunikace je prakticko teoretická disciplína zastihující studenta na počátku profesionalizace k učitelství. Studijní skupina často bývá (nejen komunikačně) velmi heterogenní, s psychicky vyzrálými jedinci i řadou těch, kteří svou duševní stabilitu teprve hledají. Zpravidla mají snahu „nevystupovat ze společného stínu“, osobní selhání či úspěch prožívají „skupinově“.

Záměrem prvních kontaktů v disciplíně proto bývá poznávání momentálních sociálně komunikativních projevů a názorů jednotlivých studentů a první „mapování“ interindividuálních rozdílů a skupinových trendů. Podstatné je také „natáčení“ ke spoluúčasti na budoucích zásazích

V prvním období přípravy studenti hledají odpověď na otázky: *kdo a jaký jsem, jak mě druzí přijímají a hodnotí a jak já poznávám a hodnotím druhé...* Od počátku tak disciplína myslí na dílčí záměr — nastartovat seberegulující a korekční mechanismy, vycházející z hodnocení a sebehodnocení. Zkušenosti naznačují, že se daří vést studenty k návyku „být připraven“ k hodnocení své práce druhými i sebou samým a chápat je jako prvek obecné lidské kultivace a profesionální znak kvality.

Exaktnější podporou jsou použité **metody a postupy**. Např. dotazník TSK-C měří úroveň sociálně komunikativních postojů jedinců, jeho statistické zpracování vede ke srovnání — skupinový trend versus jedinec. Nestan-

dardizovaný dotazník SK-PRE vede k sebehledům na „vstupní kvality“ studenta a artikulaci subjektivních potřeb rozvoje.

Pro druhé období přípravy je typický dovednostní nácvik v modelových situacích, kdy „všichni procházejí vším“. Základní metodou praktické přípravy je *mikrovýstup*. Chápeme ho jako kontrolovanou a navozenou situaci, která záměrně vytváří stimulující napětí (plynoucí z novosti, nezkušenosti...), vedoucí ke komunikačnímu aktu studenta, který je reflektován okolím a sebehodnocen.

Komunikační řešení společných nebo obdobných mikrovýstupů jednotlivými studenty má za následek zviditelňování jednotlivců a vede k poměřování osobní pozice ve skupině.

Mikrovýstupy jsou zaměřeny na rozvoj *výrazu osobního projevu s televizní zpětnou vazbou*. Videozáznamy dávají studentům příležitost pohlédět na svou minulou činnost i v rozpětí několika let. Podstatné je posunout význam videozáznamu od atraktivity k prostředku sebezpoznání. Potěší převládající studentský názor, když říkají: „... stát před kamerou není nic příjemného, ale potřebuji se vidět, slyšet a poznat názor ostatních.“

Třetí období přípravy přivádí studenty do situací, v nichž mají sdělovat méně obvyklými prostředky. Hovoříme o některých skupinách neverbálních dovedností, o dovednostech apologie, empatie, improvizace, exteriorizace a interiorizace. Zřetelný je posun k variantnosti řešení mikrovýstupů, k vyjadřování postojů a názorů s tím, že se začíná programově uplatňovat *dílčí diferenciací přípravy*.

Poslední období komunikační přípravy v disciplíně má přívlastek „individualizovaná“. Dosavadní procedury, postoje studenta k sobě samému, hodnocení ostatních a vyučujícího vyústí v *osobní program rozvoje* komunikačního kódu studenta. V praxi jde o vytypování specifické sady mikrovýstupů, jež rozvíjejí a upevňují požadované dovednosti (činnosti).

Dotazníkové šetření SK-POST a závěrečný mikrovýstup (zpravidla rozhovor s dítětem mladšího školního věku) jsou posledními společnými postupy, jež mají navíc napovědět o účinnosti dosavadní komunikační přípravy.

SPK je prakticko teoretická disciplína, ve které má *teorie* podobu zkomprimovaných poznatků a jako témata jsou obsažena v doprovodném učebním textu. Záměrem bylo, aby na teoretická témata důsledně navazovaly *praktické mikrovýstupy*, cílené na rozvoj vnitřně tříděných dovedností. Základní sada komunikačních výstupů a etud je rovněž obsažena ve skriptech. Úplná kartotéka mikrovýstupů má podobu počítačové databáze s asi 350 náměty, k níž mají všichni studenti přístup. Svou vnitřní strukturou tvoří vnitřně spjatý celek. Nad rámec dohodnutých mikrovýstupů v tzv. „komunikačních rozcvíčkách“ jsou diskutována aktuální témata, jež si volí sami studenti. Je

významné, že každý jednotlivý student má možnost texty získat a s nimi pracovat.

Komunikační příprava vedle své novosti a prospěšnosti vyvolává řadu otázek a dohadů, vesměs o *podmínkách úspěšnosti, možnostech a mezích*. Mezi klíčové podmínky patří včasné „otevírání studentů“ k dialogu a objasňování potřeby o sobě uvažovat. Otazníky také visí nad zatím převládajícím subjektivním poměřováním efektivity popsaného postupu.

Pojetí komunikační přípravy klade zvýšené nároky na **interakci učitele se studenty**. Upozornujeme na požadavek obecné citlivosti k studentským projevům, schopnosti podchytit krátkodobé i dlouhodobé tendence a vytvořit kolegiální psychosociální klima, ve kterém nechybí upřímnost a vzájemná důvěra. V neposlední řadě je účinnost dána překonáním *partikulačního významu disciplíny* a navazujícím rozvojem studenta v dalším studiu.

Záměrem sdělení bylo pojednat o *individualizované komunikační přípravě* budoucích učitelů v bližších i obecnějších souvislostech. **Důsledná až systematická příprava je záměrnou obranou proti zneklidňující volnosti přípravy.**

Literatura

- Mareš, J., Křivohlavý, J.: Sociální a pedagogická komunikace ve škole. SPN, Praha 1990.
- Nezvalová, D.: Reflexe v pregraduální přípravě učitele. PEDAGOGIKA XLIV, 3/1994, s.241.
- Slavík, J.: Pojem situace ve školní reflexi. IN: kolektiv: Učitel — vyučování — situace. PAIDO, Brno 1995, s.46.
- Slavík, J., Spilková, V.: Od výrazu k dialogu — příznak nového paradigmatu výchovy ? PEDAGOGIKA XLIV, 1/1994, s.3.
- Svatoš, T.: Pedagogická cvičení ze sociální a pedagogické komunikace I,II. (Rukopis skript), GAUDEAMUS, VŠP, H.Králové 1994.
- Švec, V.: Možnosti rozvíjení pedagogické kompetence vysokoškolských učitelů. IN: kolektiv: Učitel v demokratické škole. PAIDO, Brno 1994, s.163.
- Vacek, P.: Příprava učitele k autentické komunikaci se žákem. IN: Svatoš, T., Mareš, J.: Pedagogická interakce a komunikace. GAUDEAMUS, VŠP, H.Králové 1993, s.44.